

Setukaisten ystävät -yhdistys

Jäsentiedote 1/1996

Vuosikokous 9.3.1996

Setukaisten ystävät -yhdistyksen ensimmäinen vuosikokous pidetään lauantaina 9.3.1996 klo 15.30 alkaen Tuglas-seurassa, Mariankatu 8B, Helsinki. Vuosikokouksesitelmän pitää yhdistyksen puheenjohtaja, professori Seppo Suhonen aiheenaan "suomalaisia setukaisten tutkijoita".

Vuosikokous:

- toimintakertomus 1995
- toimintasuunnitelma vuodeksi 1996
- tuloslaskelma 1.1.-31.12.1995
- tase 31.12.1995
- talousarvio vuodelle 1996
- muut sääntöjen 7§ edellyttämät asiat
- vuosikokouksesitelmä

Tervetuloa !

Setukaisten tapahtuma-kalenteri 1996

11. - 14.4. Pääsiäinen

6.5. Yrjön päivä - Värskan kirkas

7.7. Juhannus - Meeksin kirkas

12.7. Pekan / Pietarin päivä - Uusvadan kirkas

28.7. Iljan päätnitsa - Saatsen kirkas

19.8. Paasapäivä - Obinitzan kirkas

10.8. Setumaan kuningaskunnan päivä Mikitamäellä (huom ! päivä korjattu)

10.8. Lekan kirkas (huom ! päivä korjattu)

28.8. Marianpäivä - Petserin luostarin nimipäivä / vuosijuhla

Setukaisbibliografia

Julkaisemme tässä ensimmäisen osan Setumaata ja setukaisia käsittelevästä kirjallisuusluettelosta. Seuraavaan tiedotteeseen tulee jatko, jossa on muilla kielillä kuin suomeksi julkaistua kirjallisuutta. Täydennykset ja korjaukset voi lähettää yhdistyksen sihteerille.

1. Suomenkieliset

Tito Colliander: Lähellä. (ruotsinkielinen alkuteos Nära 1971). 1973. Collianderin muistelmia mm. hänen Petserin ajastaan.

Tito Colliander: Ristisaatto. (ruotsinkielinen alkuteos Korståget 1937). Weilin+Göös 1978. Romaani, jonka tapahtumat sijoittuvat osittain Petseriin ja Setumaalle.

Paul Hagu: Setukaisten sadonjumala Peko. - Leea Virtanen (toim.): Viron veräjät. SKS. Helsinki 1987.

Kerkko Hakulinen: Matka Setumaalle (1. osa ja 2. osa). - Natura 1/1993 ja 2/1993.

Axel O. Heikel: Kansatieteellisiä retkeilyjä Itämerenmaakunnissa III. (Ilmestynyt alunperin: Päivälehti 16.11.1902.) - Museo-miehen päiväkirjasta. A. O. Heikelin lehtikirjoituksia. Museovirasto 1989. (Sivut 40 - 44.)

Lauri Kettunen: Tieteen matkamiehenä. Kaksitoista ensimmäistä retkeä 1907 - 1918. WSOY 1945. (Sivut 163 - 167 ja 172 - 186)

Lauri Kettunen: Tieteen matkamiehen uusia elämyksiä. Murrosvuodet 1918-1924. WSOY 1948. (Sivut 208 - 213.)

Timo Leisiö (toim.): A. O.Väisäsen tutkimusmatka Viroon vuonna 1913. Tampereen yliopisto, Kansanperinteen laitos, julkaisuja n:o 16. Tampere 1992

- Timo Leisiö: Sananen setuista ja vahakantisesta muistivihosta
- Timo Leisiö: Armas Otto Väisäsen elämäntyön ääriivivoja
- Armas Otto Väisänen: Setumaalta Harjumaalle vuonna 1913. Matkakertomus.

- Timo Leisiö: Päiväkirjan kommentaari
- A.O.Väisänen: Setunmaa

- Igor Tõnurist: Eestin ja Pihkovanmaan musiikilliset suhteet kansansoitinten avulla tarkasteltuna
- E. Richter: Setujen sulautuminen eestiläisiin
- Jakob Hurt: Setukaisten elinalueet ja perinne

Oskar Loorits: Setujen asema Viron kansanperinteessä. - Kalevalaseuran vuosikirja 54. Helsinki 1974. (Sivut 277 - 286.)

Julius Mägiste: Setukaistekstejä. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 159. Helsinki 1977.

Gustav Ränk: Vanha Viro. Kansa ja kulttuuri. SKS. Helsinki 1955.

Tuija Saarinen ja Seppo Suhonen (toim.): Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajoilla. Snellman-instituutti, A-sarja 19/1995. Kuopio. 280 sivua.

- Paul Hagu: Setukaisten identiteetin ongelmat - Mare Piho: Siperian setukaiset.

-Vaike Sarv: Setukaisten elävä laulu- ja juhlaperinne.

- Aare Hörn: Setukaisten ortodoksisuus ennen ja nyt.

Vaike Sarv: Veera Pähnapuu - Setukeste rahvalaule / Setukaisten kansanlauluja / Setu Folk Songs. Setuskie napodnye peskni. Eesti Keele Instituut & Virtain kulttuurintutkimus-asema. Tampere 1995.

Vaike Sarv: Setumaa - sadunmaa; Setumaa - the Wonderland. Tallinn 1990. (esite)

Richard Viidalepp: Virolainen runonlaulaja Anne Vabarna. - Kalevalaseuran vuosikirja 47. Helsinki 1967. (Sivut 177 - 183.)

Richard Viidalepp: A. O. Väisänen Viron kansansävelmiä keräämässä. - Kalevalaseuran vuosikirja 50. Helsinki 1970. (Sivut 75 - 84.)

Leea Virtanen: Tuomaanlaulun maailmakuva. - Kalevalaseuran vuosikirja 54. Helsinki 1974. (Sivut 501 - 519.)

Leea Virtanen: Setukaisten lauluperinne - Suomen Antropologi 1/1981. Helsinki 1981.

Leea Virtanen: Setukaiset kertovat lauluistaan - Leea Virtanen (toim.): Viron veräjät. Näkökulmia folkliseen. SKS. Helsinki

1987.

A.O.Väisänen: Setumaan "lauluemojen" tilapäisrunoja. Valikoinut ja suomentanut A.O.Väisänen. - Kalevalaseuran vuosikirja 3. Helsinki 1923.

A.O.Väisänen: Syntymä, lapsuus ja kuolema: setukaisten tapoja ja uskomuksia. - Kalevalaseuran vuosikirja 4. Helsinki 1924.

A.O.Väisänen muistelmia. Toimittanut Hannes Sihvo. Kalevalaseuran vuosikirja 50. Helsinki 1970.

Koonneet Tapio Mäkeläinen ja Tapani Pitkänen

Setulauluja myös suomeksi

Tampereen yliopiston Virtain kulttuurin-tutkimusasema on julkaissut sarjassaan TUTKIVI setulaulaja Veera Pähnapuun ohjelmistoa tekstein, nuotinnoksina ja äänitteen. "Veera Pähnapuu - Setukeste rahvalaule" sisältää 14 erityyppistä sävelmää lastenlauluista itkuvirsiin ja paimenen lauluista uusiin heimolauluihin. Teoksen aineiston on koonnut Setumaan kävijöille tuttu tutkija Vaike Sarv Tallinnasta ja sen on toimittanut Antti Koironen Tampereen yliopistosta.

Laulujen tekstit, samoin kuin laajahko esipuhe sekä laulajan ja laulujen esittely on käännetty suomen, englannin ja venäjän kielille. Laulutekstien käänöksissä on pyritty säilyttämään laulettavuus ja alkuperäinen rytmi. Moniäänisissä nuotinnoksissa tuodaan ensi kertaa esille melodioiden monipuolinen variointi ja sävellajin vaihdokset. Pienellä harjoittelulla lukija pystyy rekonstruoimaan alkuperäisen setusävelmän - vaikkapa suomeksi.

Lauluista tehdyllä kasetilla Veera Pähnapuu toimii esilaulajana ja kyläläiset muodostavat aidon setukaiskuoron. Aineisto on aikaisemmin julkaistu levyllä "Veera Pähnapuu" (Firma Melodija C30 2876 9001). Tampereen yliopiston Virtain kulttuurin-tutkimusasema on tässä hankkeessa ojentanut auttavan kätensä tärkeän kulttuuriperinteen säilyttämiseksi ja edelleen käytettäväksi. Olemme jatkossakin halukkaita, mahdollisuuksiemme mukaan, osallistumaan yhteistyöhön tieteellisen tutkimuksen edistämiseksi heimokansojemme alueella.

Kirjaa ja kasettia on saatavana Tuglas-seurasta (Mariank. 8 B, 00170 Helsinki) tai osoitteesta Tampereen yliopiston Virtain kulttuurin-tutkimusasema, Herranen, 34800 VIRRAT, puh. (934) 4756 222, fax (934) 4756 200.

Antti Koironen. Tampereen yliopisto, Virtain kulttuurintutkimusasema

Setumaan matka 26.-30.8.1996

maanantai 26.8.

8.30 - 9.00 kokoontuminen Helsingin länsisatamassa
9.30 m/s Tallink lähtee
11.30 lounas laivalla
13.00 saavutaan Tallinnaan
14.00 lähtö Tallinnasta
16.30 kahvitauko (Tartossa ?)
18.30 majoittuminen Pölvassa hotelli Pesaan
19.30 päivällinen hotellissa

tiistai 27.8.

8.00 - 9.00 aamiainen hotellissa
9.00 - Pohjois-Setumaan retki
Pölvä:
- Jakob Hurtin muistomerkki ja
kulttuurikeskus
- Pölvän luterilainen kirkko
Räpina:
- luterilainen Mikaelin kirkko
- ortodoksinen Sakariaksen- Elisabetin kirkko
- Pyhä Võhandujõgi
Võõpsu:
- Võõpsun kylä Räpinan ja Mikitamäen rajalla
- Mädajõgi Setumaan rajana
Mikitamäen kylän 700-vuotiskivi
- Värskan kirkko ja hautausmaa
13.00-14.00 lounas Värskan parantolassa
Värška:
- Värskan lahti ja tsasouna parantolan vieressä
- laululava ja museoalue
- Podmotsan kylän tsasouna
- Anne Vabarnan muistokivi Võporsovan kylässä
- Treskin tsasouna
Saatse:

- Saatsen kotiseutumuseo
- Saatsen kirkko ja hautausmaa
20.00-21.00 päivällinen hotellissa

keskiviikko 28.8. Marianpäivä
7.30-8.00 aamiainen (hotellissa)
8.00-11.00 matka Petseriin
11.00 - 14.00 Petserin luostari ja kaupunki
14.00 - 14.30 retkilounas
14.30 - 15.30 joko matka Irboskaan tai oleskelu luostarissa
(oman valinnan mukaan)
15.30 - 16.30 Irboska
16.30 - 19.30 paluu Irboskasta Põlvaan
20.00 - 21.00 päivällinen hotellissa

torstai 29.8.
8.00 - 9.00 aamiainen hotellissa
9.00 - Etelä-Setumaan retki
- Võmmorskin tsasouna
- Meldovan tsasouna Polovinan kylässä
- Obinitsan taajaman kautta ajo
- Tobrovan tsasouna
- Küllatovan kivinen tsasouna
- Uusvadan tsasouna
- Meremäen kunnan keskustaaajaman kautta ajo
- Meremäen mäki
- Pelsin kivinen tsasouna Meeksissä ja pakanallinen

uhrikivi "Annekivi"

14.15 - 15.15 lounas Piirikõrtsissa

15.30 - 16.00 Meeksi:

- Jaanikivi

- kirkko ja hautasmaa

Vahtseliinan linnan rauniot

Obinitsa:

- kirkko ja hautausmaa

- vanha kirkko ja runonlaulajien muistomerkki

- museo

Piusan hiekkakiviluolat

20.00 - 21.00 päivällinen hotellissa

perjantai 30.8.

8.00-9.00 aamiainen hotellissa

9.00-13.30 paluumatka Põlvasta Tallinnaan:

9.30-10.00 Ahja

11.30-12.00 kahvitauko Adaveressa

14.00-15.30 lounas Tallinnassa

vapaata aikaa

18.45 m/s Tallink lähtee Tallinnan satamasta

22.15 saavutaan Helsinkiin

Matkanjohtaja Tapio Mäkeläinen. Erikois-asiantuntijoina tunnettuja setukaisaktivisteja. Ilmoittautuminen Tuglas-seuraan, Mariankatu 8 B, 00170 HELSINKI. Puh. (90) 669 617, faksi (90) 669 615, sähköposti info@tuglas.pp.fi. Matkan hinta 1600 mk (sisältää kaiken).

Inkeri ja Setumaa - perinteitä ja nykypäivää matka 3.-7.7.1996

Mikä yhdistää inkeriläisiä, karjalaisia, vatjalaisia ja setukaisia? Mitä lähisuku-kansoillemme tapahtui toisessa maailman-sodassa? Miten setukaiset viettävät juhannustaan, kuinka muut itämeren-suomalaiset vaalivat perinteitään?

Karjalan Litto järjestää 3.-7.7.1996 tutustumismatkan Länsi-Inkeriin ja Setumaalle. Matkan aikana tutustutaan inkeriläisten, virolaisten, vatjalaisten ja setukaisten menneisyyteen ja nykypäivään. Matkan oppaina toimivat itämeren-suomalaisten kielten professori Seppo Suhonen, apulaisprofessori Ilkka Savijärvi sekä setukaisten tutkija, etnologi Mare Piho (joka on itsekin setukainen) Tartosta.

Matka alkaa keskiviikkona 3.7. klo 7.30 laivalla Helsingistä Tallinnaan, josta matkataan Lahemaan kansallispuiston kautta bussilla Narvaa, ilta-ajelu Narvajoensuussa. Aamulla 4.7. tutustutaan joko Narvan tai Ivangorodin linnaan, tämän jälkeen käydään inkerinsuomalaisten ja ortodoksisten inkeröiden asuinseuduilla Soikkolassa ja tutustutaan inkeröismuseoon. Matkalla Kikkeriin poiketaan viimeisissä vatjalais-kylissä. Kikkerin palvelukodissa tutustutaan inkeriläisten toimintaan pastori Arvo Survon johdolla. Aamulla käydään Kupanitsan kirkolla ja lounaan jälkeen matkaa jatketaan Venäjän puolelta takaisin Viroon. Matkalla Tarttoon poiketaan Kuremäen nunnaluostarissa.

Tartossa ryhmä tapaa Suomen ystävyysseuran, Elias Lönnroti Seltsin edustajia. Aamulla lähdetään kohti Setumaata, jonka historiaan ja perinteisiin, esim. juhannuksen viettoon perehdytään mm. Meremäessä lauantaina ja sunnuntaina, yöpyminen on Pölvassa. Sunnuntaina 7.7. osallistutaan juhannusaamun

viettoon Jaanin kivellä ja Meeksen tsasounassa sekä seurataan jumalanpalveluksen jälkeistä ohjelmaa, mm. ateriointia ortodoksisten setukaisten hautuumailla. Iltapäivällä alkaa paluumatka Tallinnaan, josta palataan laivalla myöhään illalla Helsinkiin.

Matkan hintaan, 1950 mk, sisältyvät kuljetukset, viisumit, majoitus kahden hengen huoneissa ja kaksi päivittäistä ateriaa (osa retkievänä) aamiaisen lisäksi. Joihinkin kohteisiin peritään erikseen pääsymaksu tai jätetään pieni summa vierailukohteen toiminnan tukemiseksi. Pieniä lahjoja, kahvia, makeisia, kuivahiivaa yms. on hyvä varata viemiseksi kyläläisille. Matkalaisia kehoitetaan ottamaan vakuutus, josta voi sairastuessa tai muista syistä saada korvausta. matkalle ilmoittaudutaan suoraan matkatoimisto Finnsoviin, puh. (90) 694 2511/Lajunen.

Helena Valta, järjestösihteeri
Karjalan Liitto ry, puh. (90) 757 396

Kieltä opiskelemaan Setumaalle

1. - 14.7.1996 Viron kielen ja kulttuurin kurssi Setu- ja Võrumaalla. Kaksi jatkoryhmää ja oma ryhmä kääntäjiä varten. Retkeilemme pitkin ja poikin Võru- ja Setumaata, käymme Petserin luostarissa, tutustumme Võrun kaupunkiin ja Kreutzwald-museoon, vietämme vanhan kalenterin mukaistajuhannusta yhdessä setukaisten kanssa ja seuraamme Võrun kansainvälisen kansanmusiikkifestivaalin esityksiä. Kiinnostuneet voivat tutustua myös paikalliseen uandin kieleen eli setukaisten ja võrulaisten omaan kielimuotoon. Opettajina jo aiemmilta kielikursseilta tutut Renate Pajusalu ja Jüri Valge. Kääntäjiä opastaa mm. Hannu-Pekka Lappalainen ja Karl Pajusalu. Matkanjohtajana Tapio Mäkeläinen. Kurssin hinta noin 3 000 mk.

Ilmoittautumiset osoitteella: Tuglas-seura, Mariankatu 8 B, 00170 HELSINKI. Puh. (90) 669 617, faksi (90) 669 615, sähköposti info@tuglas.pp.fi

Yhteistyösopimus [Võrun instituutin kanssa](#)

Setukaisten ystävät -yhdistys on solminut yhteistyösopimuksen Võrun Instituutin kanssa. Sopimuksen allekirjoittivat 15.2.1996 Helsingissä yhdistyksen puheenjohtaja Seppo Suhonen ja instituutin johtaja Enn Kasak. Yhteistyösopimuksen mukaisesti

Setukaisten ystävät -yhdistys auttaa Võrun Instituutia löytämään suomalaisia yhteistyötahoja ja asiantuntijoita sekä auttaa mahdollisuuksiensa mukaan instituuttia myös kirjallisuuden ja tekniikan hankinnassa. Yhdistys auttaa myös instituutin materiaalien esittelyssä ja myynnissä Suomessa. Võru Instituut lahjoittaa Setukaisten ystävät -yhdistykselle ugalan-kielistä kirjallisuutta.

Kirjoja ja äänitteitä

Myynnissä tuglas-seuran toimistossa tai postitse Setukaisten Ystävien kautta.

Kasetit

Veera Pähnapuu: Setukeste rahvalaule. Koonnut Vaike Sarv. Forte. 40 mk.

Hallõ Setomaad. Koonnut Kuldar Sink. Forte. 30 mk.

Setusongs. Mipumusic. 60 mk.

CD-levy Setusongs. Mipumusic. 90 mk.

Kirjat

Paul Hagu & Seppo Suhonen (toim.): Peko. Setukaiseepos. 60 mk.

Tuija Saarinen & Seppo Suhonen (toim.): Koltat, karjalaiset ja setukaiset. Pienet kansat maailmojen rajoilla. 60 mk.

Vaike Sarv: Veera Pähnapuu - Setukeste rahvalaule / Setukaisten kansanlauluja. 40 mk.

Setomaa. Kuvakirja. 100 mk. (HUOM ! raha menee kokonaan Setumaan kuntainliitolle.)

Elokuvia setukaisista ja Setumaasta 18.3.1996

Tuglas-seurassa, Mariankatu 8 B maanantaina 18.3. klo 18.00 - 20.00. Uudempia ja vanhempia sekä virolaisia että suomalaisia dokumenttifilmejä Setumaasta ja setukaisista. Elokuvista osa on suomenkielisiä, osa vironkielisiä.

Tervetuloa katsomaan !

Võrun-setun kieli

Võrun-setun kielellä tarkoitetaan historiallisen Võrumaan pitäjien (sekä muutaman siihen rajoittuvan historiallisen Tartumaan pitäjän) ja Setumaan "nulkkien" (pitäjien) perinteistä kansankieltä, sellaisena kuin se esiintyy sadan viime vuoden aikana tehdyissä murre-muistiinpanoissa ja sellaisena kuin sitä nykyään vielä noin 50 000 ihmistä puhuu.

Rakenteeltaan võrun-setun kieli on ollut suhteellisen yhtenäinen. Kaikki sen eri muodot (Mõnisten seudun "mehkakieli", Karulan pitäjän Tarton ja Mulgin murteiden kaltainen kieli, Räpinan kieli itävirolaisine vaikutteineen ym.) muistuttavat enemmän toisiaan kuin muita ympäristössä puhuttavia viron murteita. Myös "länsimaisen/roomalaisen" võrun kielen ja "itämäisen/bysanttilaisen" setun kielen erottaminen on pikemminkin kulttuuri- kuin puhtaasti lingvistinen kysymys.

Olõ-i miig - võrokõsõq ni setokõsõq - mäantsegi syrbiq ni hyrvadiq, kink kiil' um üts, a rahvaq usu perrä väega eräle. Miig olõ ütesugumadsõq lõunahummogueslãseq.

(Me - võrulaiset ja setukaiset - emme ole mitään serbejä ja kroaatteja, jotka puhuvat samaa kieltä, mutta eroavat toisistaan uskonnon perusteella. Me olemme samanlaisia kaakkoisvirolaisia.)

Kielitieteilijät puhuvat perinteisesti viron kielen Võrun murteesta (ja samoin viron kielen Võrun murteen setukaismurteesta). Võrun instituutti suosittelee nimitystä võrun-setun kieli. Näin korostetaan toisaalta sitä, että Kaakkois-Virolle ominainen kielimuoto eroaa puhtaasti lingvististen tunnusten puolesta viron yleiskielestä riittävästi ollakseen sitä täydentävä alueellinen kieli. Toisaalta voidaan olla sitä mieltä, että tämänhetkisessä tilanteessa voidaan puhua Kaakkois-Virolle ominaisesta alueellisesta kielestä ilman, että siten vahingoitettaisiin viron yleiskielen asemaa. Võrulaiset ja setukaiset eivät ole murteella tärvellyn kielen verran köyhempiä, vaan lisäkielen verran rikkaampia. Võrun instituutti tukee võrun-setun kielen kehittymistä Kaakkois-Viron puhtaan ja monimuotoisen luonnon kaltaiseksi paikalliseksi voimavaraksi, joka tekisi Viron kaakkoisosasta tunnetun myös kauempana. Esimerkiksi Hollannissa

puhutaan hollantia, Hollannin provinssissa Friisimaalla sitä vastoin hollantia ja friisiä; Friisimaan oloista eivät ole kiinnostuneita ainoastaan monet maailman kieltenharrastajat, vaan muun muassa myös Euroopan unionin "vähemmän levinneiden kielten" suojelemiseen ja kehittämiseen keskittynyt erityiselin The European Bureau for Less Used Languages.

Luonnehdittaessa võrun-setun ja (pohjois)viron kielen historiallista suhdetta olisi võrun-setun kielestä voitu käyttää termiä ugalan kieli, jonka Paul Ariste on johtanut Viron muinaisten maakuntien, Ugandin ja Sakalan nimistä 1950-luvulla ja jota Tiit-Rein Viitso alkoi 1970-luvulla käyttää nimiparissa 'ugalan kieli vs. (pohjois)viron kieli'. Koska tämä termi on herättänyt vastustusta võrulaisten ja setukaisten joukossa, tulisi vastaisuudessa käyttää samassa yhteydessä nimeä uandin kieli, kuten Ain Kaalep on suositellut.

Muinaisuandin kieltä, joka joidenkin tutkijoiden (esim. Pekka Sammallahti) mukaan on vanhin itämerensuomalaisista kielistä ja jonka jotkut tutkijat (esim. Paul Alvre) asettavat yhtenä itämerensuomen itämurteena vastakkain yhden itämerensuomen länsimurteen eli pohjoisviron kielen kanssa, alettiin puhua nykyisen Etelä-Viron alueella Kristusta edeltävinä vuosisatoina, mahdollisesti jopa toisella vuosituhannella eKr. Nykyisin muinaisuandin kieltä vastaa eteläviron murrealue, perinteisin termein viron kielen Mulgin (Viljannin maakunnan), Tarton ja Võrun murteet. Võrun-setun kielessä on piirteitä, jotka ovat yhteisiä kaikille muinaisuandin kielen jälkeläisille.

Vertaa esimerkiksi äännteitä:

viro - üks - võru-setu - üts'
viro - laps - võru-setu - lats'
viro - täis - võru-setu - täüs

sananmuotoja:

viro - kerasid - võru-setu - kerri
viro - andsid - võru-setu - annit

kieliopillisiä rakenteita:

viro - saab antud - võru-setu - saa antus

sanoja:

viro - hunt - võru-setu - susi
viro - kask - võru-setu - kõiv
viro - pruut - võru-setu - mõrsja
viro - soe - võru-setu - lämmi
viro - otse - võru-setu - õkva.

Võrun-setun kielen synonyyminä voidaan käyttää nimeä sydänuandin kieli (süäuandi keel). Sydänuandin kieli on nykyisin ainoa muinaisuandin kielen jatkaja, jossa ei esiinny ainoastaan monia muinaisuandin kielen piirteitä, vaan aikaisempaa kielimuotoa jatkava kokonainen systeemi. Vertaa esimerkiksi äännteitä: võrun-setun laryngaaliklusiili q (mõtsaq) ja Tarton murteen kato (mõtsa), võrun-setun korkea, venäläisperäinen "õ"-äänne y (syna) ja Tarton murteen tavallinen "õ"-äänne (sõna), võrun-setun jälkitavun õ- ja ü-äännteet (pagõma, küsüma) ja Tarton murteen jälkitavun äännteet e ja i (pagema, küsima); sananmuotoja: võrun-setun kallu ja Tarton kalade , tulõ-i ja ei tule, määda ja mädänedä.

Võrun-setun kielen erityisarvoa korosti ensimmäisenä Ferdinand Johann Wiedemann vuonna 1864 ilmestyneessä "võrunviron" kieliopissa. Viime aikoina Võrun ja Tarton murteen väliseen jyrkkään rajaan on viitannut Hella Keem. Kyseisen rajan muodostumis-ajasta kielentutkijat ovat sitä mieltä, että muinaisuandin kielen pohjoisvirolaistuneiden murteiden ja süäuandin kielen eriytyminen tapahtui ajanlaskumme ensimmäisen vuosi-tuhannen puolivälissä.

Kirkkouandin kielellä (eteläviron eli tarton kirjakielellä) tarkoitetaan 1500-luvulta lähtien aina yhtenäisen Viron kansan ja kansankielen muodostumiseen asti eli viime vuosisadalle saakka käytössä ollutta kirjakieltä, jota puhuttiin Suuren ja Pienen Emajoen välisellä alueella. Ensimmäinen etelävironkielistä tekstiä sisältävä kirja, Wittenin katekismus, ilmestyi vuonna 1554 (vrt. ensimmäinen tiedossa oleva pohjoisvironkielistä tekstiä sisältävä kirja ilmestyi v. 1525). Ensimmäinen säilynyt kirkkouandinkielistä tekstiä sisältävä kirja, vuonna 1622 ilmestynyt "Agenda Parva", esitteli nykyisistä pohjoisvironkielisistä teksteistä huomattavasti sujuvampaa kieltä ja pohjautui Andrus Saaresten tietojen mukaan juuri Tartumaan eteläosan tai Võrumaan länsiosan murteeseen. Nykyisiä pohjoisviron kielioppeja (1637 Stahlin kielioppi, 1660 Gösekenin käsikirja) tuntuvasti objektiivisempi oli myös ensimmäinen kirkkouandinkielinen kielioppi, jonka julkaisi Johann Gutsclaff vuonna 1648. Kirkkouandin kielen alustavan paremmuuden pohjoisviron kirjakielestä osoitti fakta, että Adrian Virginiuksen ja hänen työtovereidensa kirkkouandin kielelle kääntämä Uusi testamentti ("Vastne Testament") ilmestyi jo v. 1686, kun taas pohjoisvironkielinen Uusi testamentti ("Uus Testament") näki

päivänvalon v. 1715. Pohjoisviron kirjakielen vaihtoehtona käytössä ollut kirkkouandin kirjakieli katosi käytöstä viime vuosisadan toisella puoliskolla, varsinkin kun pohjoisviron uusi kirjoitusjärjestelmä korvasi vanhan.

Võrulaisuusliikkeen käynnistymisen myötä vuonna 1988 alkoi myös võrun kielen kehityksessä uusi kausi. Võrunkieliset ja -mieliset ihmiset pyrkivät herättämään võrun kielen väliaikaisesta valekuolemasta ja antamaan sille taas elinvoimaa. Elinvoimainen kieli tarvitsee puhujia ja painettua tekstiä. Võrun kirjoitusjärjestelmä on kehittynyt Kaikan kesäyliopiston kautta. Ensimmäisestä Kaikan kesäyliopistosta (1989) lähtien on luotu ja tarjottu useita võrun kielen kirjoitusjärjestelmiä, joita käyttäen on tähän mennessä julkaistu jo kymmeniä kirjoja.

Kaksi ensimmäistä võrunkielistä kirjakalenteria "Võrun-Setun almanakka" ("Võro-Seto tähtraamat") 1990 ja 1991 on toimittanut Kaido Kama, joka on käyttänyt tarton kirjakieleen ja suomalaisvirolaiseen oikeinkirjoitustraditioon pohjautuvaa kirjoitusjärjestelmää. Tässä Kalle István Ellerin ja Kaido Kaman esittämässä eteläviron ortografiassa merkitään viron kielestä poiketen ü-äänne ja ylipitkät korotetut puolisupeat vokaalit.

Tsirgukene laul ja mees kai tüü mant üle myyry, kuis latse kooli lätsi. Kõva sõna ja pehme keel. (Viroksi: Linnukene laulis ja mees vaatas töö juurest üle müüri, kuidas lapsed kooli läksid. Kõva sõna ja pehme keel. Suomeksi: Pikkulintu lauloi ja mies katseli työnsä äärestä muurin yli, kuinka lapset lähtivät kouluun. Kova sana ja pehmeä kieli.)

"Võrulaisen lukukirjan" ("Võrokõisi lugõmise raamat") ensimmäisessä painoksessa (Autorite kollektiiv, Tallinn, 1992), koululaisten võrunkielisten kirjoitelmien jokavuotisessa kokoelmassa "Minun Võrumaani" ("Mino võromaa"; toimittajat Evi Kasesalu ja Nele Reimann, 1988-), joukossa võrunkielisiä kaunokirjallisuusjulkaisuja sekä Heino Sikin toimittamassa yleismaailmallisen võrulaisten "Viruskundra"-lehden võrunkielisissä kirjoituksissa on käytetty viron kielen kirjoitusjärjestelmää, johon on vain hätätapauksissa lisätty heittomerkki.

Tsirgukõnõ laul' ja miis kai tüü mant üle müürü, kuis latsõ kuuli lätsi. Kõva sõna ja pehme kiil.

Ensimmäisen Kaikan kesäyliopiston kokoomateoksen (Kaika suvõülikuul. Autorite kollektiiv. Tartu, 1990) artikkeleissa on edustettuna viisi oikeinkirjoitusjärjestelmää. Merkittävin niistä on Toomas Helpin tarjoama ortografia, joka pyrkii korostetusti eroon viron kielen oikeinkirjoitusjärjestelmästä.

Cirgukene lauly ja miösy kai tüö mant üle müürü, kuis laceq kuoli läciq. Keva sîna ja pëxmëq kiely.

Tämän kirjoitusjärjestelmän soveltaminen käytäntöön osoittautui hankalaksi. Vuoden 1992 Kaikan kesäyliopistossa, joka pidettiin Mõnisten lähistöllä Kuutsin kylässä, päätti kielitoimikunta luoda käyttökelpoisen võrun kielen kirjoitusjärjestelmän, jonka pohjaksi otettiin Toomas Helpin aikaisemmin esittämä variantti. Suurten kiistojen myötä syntyi nk. Kuutsin oikeinkirjoitusjärjestelmä, jota käytettiin julkaistaessa "Võrun-Setun almanakka eli kalenteri vuodelle 1993" ("Vêro-Seto täxtraamat vai kallendri 1993. aastaga pääle", kokoonpanijat Jüvä Sullêv ja Pulga Jaanj, Vêru, 1992).

Kuutsin oikeinkirjoitusjärjestelmä:

Cirgukênê laulj ja miisj kai tüü mant üle müürü, kuis lacêq kuuli läciq. Kêva sîna ja pexmeq kiilj.

Kuutsin oikeinkirjoitusjärjestelmä osoittautui liian hankalaksi tavalliselle kielenkäyttäjälle.

Vuoden 1993 Kaikan kesäyliopistossa päätettiin vielä kerran tarkistaa kirjoitusjärjestelmää lähtien seuraavista näkökohdista:

- võrun kielen kirjoitusjärjestelmän tulee olla mahdollisimman yksinkertainen, liioittelevia, joskin lingvivistisesti elegantteja ratkaisuja tulee välttää;
- Kuutsin oikeinkirjoitusjärjestelmän ideologia tulee säilyttää mahdollisimman pitkälti;
- viron kielen ortografia tulee ottaa huomioon maksimaalisesti;
- kirjoitusjärjestelmälle tulee löytää mahdollisimman laaja kantopinta;
- jos kaikkia tyydyttävään ratkaisuun ei päästä, voittaa se kirjoitusjärjestelmä, jota ryhdytään käyttämään. Täydentävänä esimerkkinä käytettiin vielä Paul Hagun kirjoitusjärjestelmää

ja vuoden 1993 lopulla laativat Toomas Help, Jüvä Sullõv ja Enn Kasak nk. "vahtsõnõ" (sm. 'uuden') oikeinkirjoitusjärjestelmän:

Cirgukõnõ laulj ja miisj kai tüü mant üle müürü, kuis lacõq kuuli lätsiq. Kõva syna ja pehmeq kiilj.

Sitä käytettiin laadittaessa vuoden 1994 "Võrun-Setun almanakkaa" ("Võro-Seto tähtraamat"; Jüvä Sullõv ja Pulga Jaanj, Võru, 1993), samoin võrunkielisen lukemiston uusintapainoksessa.

31.10.1995 kansainvälinen võrun-setun oikeinkirjoitusjärjestelmää laatinut työryhmä otti vastaan kirjoitusjärjestelmän korjaukset, minkä seurauksena on nyt saatu käyttöön voimassa olevat võrun-setun kielen oikeinkirjoitussäännöt.

Tsirgukõnõ laul' ja miiss' kai tüü mant üle müürü, kuis latsõq kuuli lätsiq. Kõva syna ja pehmeq kiil'.

Enn Kasak

Võrun Instituutin johtaja

Seto Kuningriigi hümn

Jaan Räppo & Paul Hagu

Olliq suurõq s'aksa syaq,
vinne väeq oll' vägeväq,
suurõmb hulk jäi s'aksa or'as
meist sai vilets vinne viir.

Visati meid ütte viirde,
tõistõ viirde tõugati,
sääl meid surbiq s'aksa rüütliq,
vinne vürstiq vindsudiq.

Küll om rassõ ello elläq,
pühä esä Maarjamaal,
küll om rassõ koto tetäq
katõ ilma veere pääl!

Siski esä-esä kombõq
jõudsõ hoitaq alalõ,
uma keele, valgõq rõivaq,
vana hüä süäme.

Kui mi jälq sis kokko tulli
ummi vannu laulõga,
ärq sis veli vele tundsõ,
sugu nakas' selgümä.

Õt mi latsõq sammu pitäq
jõvvasiq õks tõistõga,
õt saas' valgõt päivä nätäq
tulõvikuh Setomaa,

nõsta üles uma lipu -
käusekanga kirivä,
tüllütulõjilõ paku
mõrro seto sibulat.

Kui no jälki uma Peko
om Seto riigih kuningas,
küll siis varsti vahtsõst nakas
Setomaa kyik häitsemä!

Setukaisten Kuningaskunnan hymni

Suuret olivat saksalaissodat,
vahvat olivat venäläisten joukot,
suurin osa jäi saksalaisten
orjiksi,
meistä tuli Venäjän syrjäalue.

Meidät viskattiin yhteen laitaan,
toiseen ääreen työnnettiin,
siellä meitä ahdistelivat
saksalaiset ritarit,
venäläiset ruhtinaat riepottelivat.

Kylläpä on vaikea elää,
Pyhän Isän Marianmaalla,
kylläpä on vaikea rakentaa koti
kahden maailman rajalle!

Kuitenkin esi-isien tavat
pystyimme säilyttämään,
oman kielen, valkoiset
(kansallis)pukumme,
vanhan hyvän sydämen.

Kun me taas kokoontuimme yhteen
laulamaan vanhoja laulumme,
niin veli tunsu veljensä,
suku alkoi selvitä.

Jotta lapsemme samassa tahdissa
pysyisivät muiden kanssa,
jotta kirkkaan päivän saisi nähdä
tulevaisuudessa Setumaa,

nosta ylös lippumme
kirjava kuin puserokangas,
riidanhaastajille tarjoa
karvasta setukaisten sipulia.

Sitten kun omasta Pekostamme tulee
taas
setukaisten maassa kuningas,
niin kyllä pian taas uudestaan
alkaa kaikki Setumaalla kukoistaa.

Setukaisten ystävät -yhdistys
sihteeri Tapio Mäkeläinen
c/o [Tuglas-seura](#)
Mariankatu 8 B
00170 HELSINKI
puh. (109 90) 669 617
fax (109 90) 669 615

Internet-sähköposti: info@tuglas.pp.fi

Yhdistyksen WWW-sivut internetissä:
<http://www.pcuf.fi/~tapanip/setukaiset.html>

Johtokunnan puheenjohtaja on professori Seppo Suhonen Helsingin yliopistosta ja varapuheenjohtaja dosentti Osmo Pekonen Jyväskylän yliopistosta. Muut johtokunnan jäsenet ovat: Sirje Liemola Helsingistä, Tapio Mustonen Joensuusta, Tapio Mäkeläinen (sihteeri) Helsingistä, Seppo Pekonen Espoosta, Tapani Pitkänen (taloudenhoitaja) Helsingistä, Irmeli Pääkkönen Oulusta ja Tuija Saarinen Kuopiosta.

Yhdistyksen jäsenmaksu on 80 mk vuodessa, opiskelijoilta 40 mk ja yhteisöiltä 500 mk.